

Het belang van taalgebruik bij onderzoek naar ervaringen van huiselijk geweld

'Zo'n vrouw ben ik niet'

Het werken met eigen ervaringen in de vorm van ervaringsdeskundigheid is weer in opkomst. Opvallend genoeg niet bij de hulpverlening bij huiselijk geweld, terwijl deze sector wortels heeft in ervaringsdeskundigheid. Het onderzoek ErvaringswLJs wil daarin verandering brengen. Uit dat onderzoek blijkt ook het belang van taalgebruik. De term 'huiselijk geweld' roept weerstand op bij degenen die dat hebben ervaren. *Leonie de Quelerij, Alie Weerman, Lisette Pouls en Annemoon van Noorden*

Op een zonnige zomerse dag is in het Oranjestad in Amsterdam de aftrap van een onderzoek naar de inzet van ervaringsdeskundigheid bij hulp aan betrokkenen van huiselijk geweld. Wanneer de gespreksleider vraagt de hand op te steken als je ervaringsdeskundige bent, gaan weifelend een paar handen de lucht in. Want: 'Ja, wat is huiselijk geweld?' En 'Wanneer is iets erg genoeg?' En: 'Is het vermelden van eigen ervaringen met huiselijk geweld wel professioneel?' De vertegenwoordigster van de cliëntenraad steekt haar hand niet op. Later legt zij dit uit met de woorden: 'Zo'n vrouw ben ik niet!'

Blijf-van-mijn-lijfhuis

In oktober 1974 wordt in Amsterdam een pand gekraakt om daarin het eerste Blijf-van-mijn-lijfhuis te

openen. Iedere vrouw door haar partner is mishandeld, is welkom. De ervaringsdeskundigheid van de bewoners vormt de basis voor het werk. De discussie over het publieke karakter van wat tot dan toe als privéproblematiek wordt gezien, duurt voort tot 1994. De overheid geeft dan erkenning voor geweld tegen vrouwen als maatschappelijk probleem én zet actief beleid in om geweld te bestrijden. In de wereld van zorg en welzijn is dan inmiddels sprake van een bredere beweging onder de naam 'vrouwenhulpverlening'. Met de erkenning voor deze visie verandert ook de positie van de sector. De vrouwenhulpverlening wordt onderdeel van de gevestigde hulpverlening met bijbehorende financiering. En financiering vraagt om professionalisering, met de bijbehorende hulpverleningsvaktaal. Sommigen vinden dat hiermee ook wat verloren is gegaan: 'De afhankelijkheid van de overheid' ➤

Het is niet vanzelfsprekend voor medewerkers eigen ervaringen met huiselijk geweld bekend te maken, terwijl zij tegelijkertijd in staat moeten zijn deze ervaringen bespreekbaar te maken bij anderen.

- brengt ‘inkapseling’ met zich mee en de betaalde krachten creëren een machtsongelijkheid in huis. Het werken met eigen ervaringen is niet langer de basis voor het werk. Vandaag de dag is het werken met eigen ervaringen in de vorm van ervaringsdeskundigheid weer in opkomst. Met name in de verslavingszorg en de ggz wordt ervaringsdeskundigheid steeds meer erkend als onmisbaar onderdeel van de hulpverlening. Opvallend is dat de hulpverlening bij huiselijk geweld hierin achter lijkt te blijven, terwijl deze sector, net als de verslavingszorg, haar wortels heeft in ervaringsdeskundigheid. Het onderzoek ErvaringsWIJs wil hier verandering in brengen, het onderzoekt wat er gebeurt als de eigen ervaringen van medewerkers weer explicieter worden benut als ervaringsdeskundigheid.

Onderzoek ErvaringsWIJs

Het onderzoek ErvaringsWIJs is een initiatief van de Combine, het innovatieplatform voor huiselijk geweld waarin Arosa, de Blijfgroep, Moviera en Perspektief samen optrekken. Het doel is te onderzoeken hoe ervaringsdeskundigheid (weer) meer ruimte kan krijgen in de betrokken organisaties. Ook wordt gezocht naar de specifieke kenmerken van ervaringsdeskundigheid op het gebied van huiselijk geweld. Het onderzoek wordt uitgevoerd onder leiding van het lectoraat GGZ & Samenleving van hogeschool Windesheim. Er is begonnen met een vragenlijst die inventariseert welke ervaringen medewerkers zelf hebben met huiselijk geweld. Vervolgens zijn proeftuinen gestart waaraan ervaringsdeskundige professionals en ervaringswerkers deelnemen.

Het delen van eigen ervaringen lijkt bij de medewerkers nu iets geworden dat lastig is.

Alle vier deelnemende organisaties staan open voor het werken met ervaringsdeskundigheid. Bij Moviera is het zelfs een van de negen speerpunten in het beleid. Beleid en praktijk lopen niet altijd in de pas. Al tijdens de aftrap van het onderzoek zegt een medewerker: ‘Er wordt anders naar je gekeken als je vertelt dat je ook geweld hebt meegemaakt.’ Een ander benoemt ‘in sollicitatiegesprekken zie ik eigen ervaringen met huiselijk geweld als een risico’.

Als we napraten met de vertegenwoordiger van de cliëntenraad geeft ook zij aan dat ze niet wil dat mensen anders over haar denken. Het benoemen van zichzelf als ervaringsdeskundige gaat samen met de angst dat de ander een beeld van je kan vormen waar je geen controle op hebt. ‘Ik wil zelf bepalen hoe mensen over mij denken.’ En dus steekt zij haar hand niet op als er gevraagd wordt wie ervaringsdeskundige is.

Het is niet vanzelfsprekend voor medewerkers eigen ervaringen met huiselijk geweld bekend te maken, terwijl zij tegelijkertijd in staat moeten zijn deze ervaringen bespreekbaar te maken bij anderen. De tijden zijn wat dat betreft drastisch veranderd: wat in de begintijd van Blijf gebruikelijk was – het delen van eigen ervaringen – lijkt bij de medewerkers nu iets geworden dat lastig is.

Participatief Actieonderzoek

ErvaringsWIJs is opgezet volgens de principes van participatief actieonderzoek (Abma e.a., 2019). Dit is een vorm van onderzoek waarin je met alle belanghebbenden in de praktijk een verandering aangaat en met elkaar al doende kennis ontwikkelt. Hierbij houd je rekening met verschillende perspectieven, verschillende machtsposities en verschillende ‘talen’. Het staat in de traditie van de politiek-kritische ‘bevrijdingspedagoog’ Paulo Freire (1972) die ons ervan heeft doordrongen dat taal niet neutraal is. De woorden en de beelden die zij oproepen, hangen samen met sociale normen en sociale positie.

Uit onze observaties kwam naar voren dat de term ‘huiselijk geweld’ weerstand oproept bij degenen die dat hebben ervaren. Zij lijken zich van deze taal te distantiëren. Dat zou kunnen betekenen dat een vragenlijst geformuleerd in professionele taal, niet goed in staat is de ervaringen met huiselijk geweld in kaart te brengen. We besloten daarom samen met ervaringsdeskundigen en een aantal hulpverleners met ervaringsdeskundigheid een vragenlijst te ontwikkelen in een taal die herkenbaar is voor degenen die huiselijk geweld hebben meegemaakt. We hebben in een werksessie de termen ‘huiselijk’, ‘geweld’ en ‘herstel’ met elkaar uitgewerkt. Eerst werd er geassocieerd op wat de woorden oproepen, daarna werd gezocht naar woorden die passen bij de eigen beleving en ervaring. Om de verbinding met professionele taal te behouden, hebben we ook definities uit de literatuur verzameld over huiselijk geweld.

We ontdekten dat de woorden uit de vakliteratuur woorden zijn die door hulpverleners met ervaringsdeskundigheid, niet in het contact met cliënten gebruikt worden. Professionele taal wordt ook niet gebruikt om de eigen ervaringen te delen.

Het woord 'geweld' bijvoorbeeld riep bij de ervaringsdeskundigen juist ontkenning op: 'Er is meteen ontkenning als je dat noemt: 'Dat heb je niet meegeemaakt.' Een ander vult aan: 'Ja. En dat je je in eerste instantie heel erg schaamt.' Ook geven de ervaringsdeskundigen aan dat 'geweld' iets is waar je niet bij wilt horen en waar je de ernst lang van kunt en wilt blijven ontkennen.

De woorden die de ervaringsdeskundigen wel gebruiken, liggen dicht bij de concrete gebeurtenissen of situaties. Voorbeelden hiervan zijn: 'Ik mocht van hem niet met anderen praten op feestjes' of 'En toen kreeg ik een klap hier tegen mijn kaak.' Ervaringstaal is concreter dan de abstracte taal waarin zaken geïnterpreteerd worden als 'geweld'.

In de nabespreking van deze bijeenkomst geven zij allen aan dat het bijzonder was om zo open en concreet met elkaar te praten over de eigen ervaringen. 'Dat heb ik niet eerder op het werk meegemaakt. En het doet me goed.'

Uiteindelijk werd gezamenlijk een vragenlijst vastgesteld met concrete situaties in de taal van degenen die deze aan den lijve hebben ondervonden. Tegelijkertijd vallen de beschrijvingen binnen de definitie van huiselijk geweld zoals die in de sector wordt gehanteerd. Op deze manier is in de vragenlijst verbinding gelegd tussen ervaringstaal en professionele definities. We meten 'huiselijk geweld' op een manier die bij professionele én bij ervaringstaal past.

Reacties op de vragenlijst

De vragenlijst is onder alle medewerkers van de vier organisaties verspreid. De respons was 33% (251 enquêtes zijn ingevuld). Het betreft een zelfrapportage. Door het afnemen van de vragenlijst ontstonden bij de organisaties gesprekken over ervaringen van medewerkers. Een aantal medewerkers ervoer hierdoor, soms voor het eerst, de ruimte om te delen dat zij ook eigen ervaringen hebben met huiselijk geweld. Weer anderen gaven aan bang te zijn dat ze nu alles moesten delen met elkaar. De vragenlijst riep bij sommigen verzet op. Opvallend was de reactie op de beschrijving van de situaties: 'Is dat allemaal huiselijk geweld?' Voor sommige medewerkers was het invullen van de vragen-

➤ lijst confronterend. 'Ik wist wel dat ik wat meege- maakt, maar pas toen ik de vragenlijst doornam beseftte ik dat ik ook huiselijk geweld heb meegemaakt.' Deze medewerkers werken dagelijks met betrokkenen van huiselijk geweld. En toch dringt bij het invullen van de vragenlijst door dat zij in hun eigen leven ook te maken hebben of hebben gehad met huiselijk geweld. Sommige medewerkers zijn gestopt met het invullen van de vragenlijst omdat dit te veel emoties bij hen oproept.

Resultaten

Het aantal medewerkers van de Combine die in deze zelfrapportage aangeven ooit in zijn of haar leven te maken hebben gehad met huiselijk geweld is hoog, 81% van de medewerkers rapporteert eigen ervaringen met huiselijk geweld. De vragenlijst heeft geen onderscheid gemaakt tussen incidenteel of structureel geweld of tussen lichtere en zwaardere vormen van geweld. Landelijk onderzoek (Van de Veen & Boogaard, 2010) concludeert dat 40% van alle mensen tussen de 18 en de 70 jaar in hun leven minimaal 1 keer te maken krijgt met een vorm van huiselijk geweld.

De ervaringen van medewerkers zijn divers. Ruim twee derde van de ervaringen bestaat uit psychisch geweld, een derde bestaat uit lichamelijk geweld waaronder seksueel geweld. Ook hebben de medewerkers vanuit alle posities te maken gehad met huiselijk geweld. Als slachtoffer, pleger, getuige, medeplichtige en overlever en alle mogelijke combinaties daarvan. Een aantal mensen gaf aan zich niet te herkennen in de genoemde posities. Hierin is de complexe dynamiek van huiselijk geweld zichtbaar.

Medewerkers met ervaringen met huiselijk geweld scoren de meerwaarde van het werken met deze ervaringen met een 6,5. Van deze medewerkers geeft 89% aan dat zij hun ervaringen in hun werk (weleens) delen en inzetten. Dit gebeurt met cliënten (19%), leidinggevend (25%) en collega's (66%). 57% van de medewerkers met eigen ervaringen geeft aan te willen leren werken met deze ervaringen.

Discussie

Bij het ontstaan van de vrouwenhulpverlening waren gedeelde ervaringen de basis voor hulpverlening. Toen de vrouwenhulpverlening professionaliseerde waren deze ervaringen niet langer meer de belangrijkste bron van kennis, sterker nog, alleen wetenschappelijke kennis en professionele praktijkkennis gingen fungeren als legitieme bron voor professioneel handelen. Weerman en

Abma (2018) geven aan dat dit overal in de hulpverlening heeft plaatsgevonden. In een professionaliserings- slag raakte ervaringsdeskundigheid uit beeld, terwijl die er natuurlijk nog wel is. Weerman spreekt hier van een boedelscheiding van kennis, de scheiding tussen wetenschappelijke en professionele kennis aan de ene kant en ervaringskennis aan de andere kant. De ervaringstaal is uit beeld geraakt. Professionele taal is de leidende taal geworden.

Het aantal medewerkers die zelf rapporteren ervaringen te hebben met huiselijk geweld is opvallend hoog (81%). Dat zou een gevolg kunnen zijn van het opstellen van de vragenlijst in ervaringstaal, maar dat kunnen we niet met zekerheid zeggen. Het is zeker niet verwonderlijk gezien de herkomst van de sector - de vrouwenhulpverlening - die is gegrondvest door ervaringsdeskundigen. Hoewel ervaringsdeskundigheid ondergronds ging, blijkt een deel van de medewerkers nog altijd eigen ervaringen te gebruiken in het werk. Observaties van gesprekken in de proeftuinen die we nu draaien, laten zien dat dit echter niet makkelijk is. Het gebeurt nauwelijks openlijk. Veel medewerkers geven aan zich onzeker te voelen in het passend en ondersteunend inzetten van hun ervaringen met cliënten. De vanzelfsprekendheid van vroeger is er niet. Medewerkers moeten nu professioneel werken en zij weten niet goed hoe dit te combineren met ervaringskennis. Ervaringsdeskundigheid wordt al snel geassocieerd met onprofessioneel handelen. In de proeftuinen wordt momenteel volop geëxperimenteerd en leren medewerkers ervaringen professioneel in te zetten. Zij zoeken naar een combinatie van ervaringstaal met professionele taal. Dat is nieuw. Een aantal medewerkers in de proeftuinen bemerkt weerstand bij collega's, ze zijn voorzichtig met wat ze wel en niet delen. De vraag of werken met eigen geweldservaringen wel professioneel is, vormt een belangrijk onderdeel van die weerstand.

Interessant is dat 57% van de medewerkers met eigen ervaringen aangeeft te willen leren de ervaringen in te zetten in hun werk. Er is in zekere zin een verlangen naar 'vroeger'. Men wil werken met de eigen ervaringen, maar wel op een professionele manier. Men wil leren als ervaringsdeskundige te werken. Het is niet meer iets wat je zomaar kunt omdat je het zelf hebt meegemaakt.

Op zoek naar dialoog

Duidelijk is dat het praten over huiselijk geweld – in wat voor taal dan ook – moeilijk is. Ook lijkt het duidelijk dat ervaringstaal meer informatie ophaalt en meer aanknopingspunten biedt om hier wat mee te kunnen in het werken met betrokkenen bij huiselijk geweld. Duidelijk wordt ook dat het professioneel inzetten van ervaringen een leerproces inhoudt. Je doet het niet zomaar. ❖

De bronnen die bij dit artikel horen, vind je op: www.sozio.nl/literatuurlijsten.

OVER DE AUTEURS

Leonie de Quelerij is docent Social Work en onderzoeker bij het lectoraat GGZ & Samenleving hogeschool Windesheim.

Alie Weerman is lector GGZ & Samenleving bij hogeschool Windesheim.

Lisette Pouls is projectleider expertisecentrum en onderzoeker bij Moviera.

Annemoon van Noorden is projectleider ervaringsdeskundigheid bij Moviera.